

OPONENTSKÝ POSUDOK

na dizertačnú prácu pod názvom: Etická výchova a jej realizace v podmíenkách českých a slovenských základních škol na úrovni nižšího sekundárního vzdělávání (ISCED 2)

Autorka: Mgr. Jaroslava Kunstová

Školitelka: doc. PaedDr. Vlasta Cabanová, PhD.

Školitel-specialista: PhDr. Zuzana Hrnčířková, PhD.

Počet strán: 266

Obrázky: 4

Grafy: 18

Tabulky: 29

Autorka si za tému dizertačnej práce zvolila aktuálny a pre súčasnosť frekventovaný a náročný problém, spojený s výchovou mladej generácie a s jej prípravou na život.

Riešenie problému je komplikované existenciou priestorovo rozdielnych prostredí, rozdielnych vzdelávacích systémov a tým aj rozdielnymi prístupmi, ktoré jednotlivé subjekty volia na riešenie zložitých úloh, spojených s etickou výchovou. Spomínané rozdiely sa premietajú vo všetkých častiach práce a naznačujú možnosť viacerých prístupov k riešeniu jednotlivých problémov, ktoré majú spoločný cieľ.

Autorka usporiadala riešenie problematiky do troch hlavných častí, keď prvá časť je zameraná na riešenie teoretických východísk so zameraním na vymedzenie riešenej problematiky a základných pojmov, čo treba hodnotiť pozitívne. Ďalšie podkapitoly tejto časti sú zamerané na riešenie etickej výchovy vrátane vymedzenia jej didaktických východísk.

Druhá časť je zameraná predovšetkým na kurikulárne ukotvenie etickej výchovy, pretože aj v tejto oblasti registrujeme rozdielne prístupy k jej riešeniu. Dostatočnú pozornosť venuje autorka v tejto časti aj metodologickým otázkam, pretože bez voľby vhodných metód by nebolo možné taký zložitý projekt realizovať.

Tretia časť je venovaná empirickému výskumu, kde autorka uskutočnila tri výskumné šetrenia, ktoré zvýraznili tak spoločné, no predovšetkým rozdielne východiská a prístupy pri riešených problémoch. Možno konštatovať, že osnova vytvára vhodné predpoklady na kvalitné obsahové naplnenie témy dizertačnej práce.

V prvej časti dizertačnej práce sa autorka zameriava okrem iných problémov na vymedzenie základných pojmov, naznačuje východiská etickej výchovy ako vyučovacieho predmetu, venuje sa tradíciám etickej výchovy, ktoré sa formovali sčasti v spoločných podmienkach oboch krajín a primeranú pozornosť venuje aj didaktickým aspektom výučby etickej výchovy, pričom poukazuje na určité osobitosti tejto výučby oproti bežným vyučovacím predmetom. Autorka v tejto časti poskytuje dostatočný prehľad o teoretických a historických základoch etickej výchovy v podmienkach Českej republiky a Slovenskej republiky.

Za dôležité považujem vymedzenie základných pojmov, pretože tak na odbornej, no predovšetkým na úrovni bežného života existuje skôr pojmový „chaos“, ktorý je umocňovaný nekvalifikovaným, skôr propagandistickým používaním etických pojmov, predovšetkým v politike, kde sa málo prihliada na význam jednotlivých pojmov a presnosť ich používania. Takéto prístupy znižujú účinnosť etiky a vedú skôr k formálnosti v oblasti teoretickej, no predovšetkým deformujú spoločenskú prax. Tieto riziká mohla autorka aspoň stručne spomenúť, nakoľko sa jedná o pomerne frekventovaný nešvár.

Osobitným problémom je proces etickej výchovy. Autorka naznačuje určité koncepcie, ktoré sú v súčasnosti presadzované. Etickú výchovu nemožno orientovať v súčasnosti iba na jedno východisko – psychologické, filozofické apod. Etickú výchovu skôr treba ponímať ako interdisciplinárny proces, výsledkom ktorého je človek – humanista. Treba však trvať na určitej prepojenosti psychologickej a filozofickej roviny, pretože výsledkom prosociálnej výchovy je prosociálna osobnosť, čo však neznamená, že práve ona je cieľom aj etickej výchovy. Na kvalitách prosociálnej osobnosti možno prirodzene stavať ďalší postup, ale určite nejde o cieľovú kategóriu. Tak, ako výsledkom náboženskej výchovy je dobrý kresťan, neznamená to, že musí byť v každom ohľade aj dobrým človekom. Preto by mala mať etická výchova nezastupiteľné miesto vo vzdelávacom systéme. Ved' aj proces globalizácie si vyžaduje, aby sa parciálne výchovné ciele integrovali do cieľa etickej výchovy. Treba si však uvedomiť, že konečné horizonty tejto výchovy ťažko dosiahneme, pretože ako sme aj v súčasnosti svedkami, problémov, vrátane globálnych neubúda, ale naopak, práve tie sa integrujú, vrstvia a stávajú sa čoraz zložitejšími a človek ako by nemal sily ich riešiť.

Autorka správne zdôrazňuje hodnotový základ etickej výchovy. V súčasnej globálnej spoločnosti sa treba orientovať na zodpovedajúce hodnoty, hodnotové systémy. Ide predovšetkým o hodnoty ako rovnosť, sloboda, solidarita, demokracia, právo človeka žiť v zdravom životnom prostredí, právo človeka rozvíjať vlastnú kultúru, mať možnosť podieľať sa na formovaní kvality života. Ide o hodnoty, ktoré by mali dominovať v etickej výchove pretože vychádzajú z podmienok súčasného sveta, sú svojim spôsobom nadčasové a je povinnosťou vzdelávacích systémov, aby boli schopné ich aplikovať na konkrétne podmienky spoločenských systémov.

Aj keď autorka rieši viaceré súvislosti tohto procesu, mohla prijať syntetický záver, ako si predstavuje ciele a výsledky etickej výchovy, ktorá si zasluhuje, aby mala nezastupiteľné miesto vo vzdelávacom systéme, pretože implicitný spôsob nedáva záruky, že všetci pedagógovia a rovnako hlboko budú v rámci jednotlivých predmetov realizovať etické ciele.

Druhá časť zameraná na kurikulárne súvislosti etickej výchovy je podmienkou pre stanovenie metodologických východísk realizácie etickej výchovy ako predmetu. Aj v tejto časti autorka predstavuje stav, ktorý nie je cieľový, skôr na úrovni skúmania a názorovej konfrontácie, čo je na jednej strane prirodzené, no na strane druhej by sa žiadalo pevnejšie kurikulárne ukotvenie tohto významného a pre budúcnosť čoraz dôležitejšieho predmetu.

Aj keď vzdelávacie programy rešpektujú nové trendy, práve v etickej výchove isté rezervy existujú. Je pozitívne, že autorka s využitím analytických metód je schopná ich pomenovať a navrhnúť, v niektorých prípadoch až vyčerpávajúco, konkrétne úpravy. Je dôležité, že autorka dospela k záveru, že „eticá výchova systematicky rozvíja mravnú stránku osobnosti žiakov“ (s. 95).

Za veľmi prospešné považujem porovnania etickej výchovy v ČR a SR ako aj zdôraznenie potreby upravovať obsah etickej výchovy podľa vyspelosti žiakov. Máme konkrétne poznatky o dôsledkoch, keď táto podmienka nebola rešpektovaná a výsledkom bola až psychická trauma niektorých detí. Z tohto pohľadu možno konštatovať, že autorka vhodne rieši aj charakteristiky a obsah kurikulárnych dokumentov. Treba súhlasiť aj s výberom aplikačných tém, pretože súčasný vývoj je nesmierne dynamický a pokiaľ by sme sa držali iba stanovených tém, žiaci a neskôr aj študenti a občania by neboli schopní zaujať kvalifikovaný postoj k žiadnej významnej spoločenskej udalosti.

Tretia časť dizertačnej práce predstavuje empirický výskum, ktorý je zameraný na problémy realizácie etickej výchovy na vybratých stupňoch škôl v ČR a SR. Možno

konštatovať, že empirický výskum vychádza z výsledkov teoretickej časti s dôrazom na výskum projektovaného a realizovaného kurikula etickej výchovy. Autorka venovala tejto časti mimoriadnu pozornosť, ale ohlas zo strany oslovených pedagógov nebol vždy adekvátny a očakávaný. Zarážajúce sú nízke počty odovzdaných dotazníkov, čo nesvedčí o vysokom stupni profesionálneho prístupu pedagógov k riešeniu zlepšenia celkovej účinnosti výučby etickej výchovy. Aj tento prístup svedčí o tom, že elementárna etika sa nachádza v úpadku a je preto povinnosťou profesionálneho pedagogického frontu, aby sa v spoločnosti znovu objavili jej základy a aby plnila významnú výchovnú úlohu, pre ktorú vznikla.

Aj keď autorka odôvodňuje prečo sa neorientovala aj na školy dedinského typu, myslím, že je to škoda, pretože práve v týchto podmienkach dochádza pomerne k vážnym deformáciám etickej výchovy. Problémy skutočne spočívajú v malých počtoch prihlásených detí, ale aj v značnej zastupiteľnosti pedagógov a vo vlastnom výskume sme sa presvedčili o tom, že hodiny etickej výchovy sú v niektorých prípadoch plánované v poobedňajších hodinách, kedy deti, ktoré chodia na náboženskú výchovu majú voľno. Aj keď sa jedná o staršie informácie, myslím si, že stav sa príliš nezmenil.

Výskumné otázky sú formulované logicky a pokrývajú celú oblasť etickej výchovy. Oblasť výskumu autorka organizovala zodpovedne a cieľavedome a využívala viaceré možnosti na kvalitné formulovanie potrebných dokumentov.

Na druhej strane iba ťažko pochopiť prístupy niektorých pedagógov k tomuto výskumu, čo svedčí buď o nižšej profesionalite alebo dokonca o ich nezáujme zapájať etickú výchovu do zvyšovania kvality života spoločnosti.

Aj v tejto časti autorka prejavila kvalitné vedomosti z metodológie, o čom svedčí pomerne bohatý výber metód a ich využitie. Na druhej strane nemožno vyjadriť spokojnosť s neznalosťou základných pojmov etická výchova, prosociálna výchova u niektorých pedagógov.

Zaujímavé sú reakcie na spôsob vyučovania etickej výchovy. Evidentné názorové rozdiely budú vyžadovať rozvinutie širokej diskusie na túto tému. Predmet etická výchova by mal byť rovnocennou súčasťou vzdelávacieho systému, no nemal by byť výnimočný, postavený nad ostatné predmety, nakoľko takáto neopodstatnená výnimočnosť by mohla byť zdrojom formalizmu a mohla by postupne viesť k poklesu úrovne aj účinnosti predmetu. Etickej

výchovy by sa mali zúčastňovať všetci žiaci bez ohľadu na náboženské vyznanie, pretože jej úloha vo vzdelávacom systéme by mala byť nezastupiteľná.

Záver:

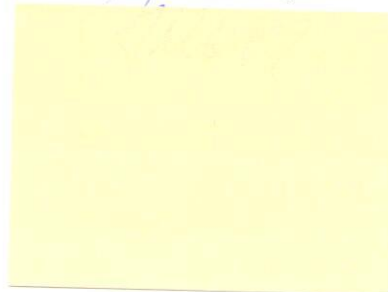
Vychádzajúc z cieľov dizertačnej práce možno konštatovať, že boli naplnené. Autorka čerpala z veľkého množstva domácich aj zahraničných renomovaných zdrojov, čo dostatočne v práci zhodnotila.

Po formálnej stránke je práca vypracovaná kvalitne, jazykovo čistá vrátane slovenských prekladov.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti odporúčam dizertačnú prácu k obhajobe a v prípade úspešnej obhajoby udeliť Mgr. Jaroslave Kunstovej akademický titul PhD (Philosophiae Doctor).

V Žiline dňa: 28.5.2015

doc. Bohumír Hulan, CSc.

Oponentský posudek disertační práce

Autorka: **Mgr. Jaroslava KUNSTOVÁ**

Název práce: **Etická výchova a její realizace v podmínkách českých a slovenských základních škol na úrovni nižšího sekundárního vzdělávání (ISCED 2)**

Školitelka: Doc. PaedDr. Vlasta Cabanová, Ph. D.

Školitel – specialista: PhDr. Zuzana Hrnčířiková, Ph.D.

Oponent: Doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph. D.

Význam disertační práce

Téma, které autorka zvolila pro disertační práci je pozoruhodné zejména ze dvou hledisek. Jednak se aktuálně zabývá etickou výchovou žáků v rámci vzdělávacích programů základního školství jako nezbytné součásti socializace jedince a další význam práce spočívá v deklarované komparaci vzdělávacích systémů v České a Slovenské republice.

V úvodu disertační práce vymezuje zřetelně svůj záměr *...,analyzovat koncepci výuky etické výchovy v české a slovenské základní škole na úrovni nižšího sekundárního vzdělávání a porovnat názory českých a slovenských učitelů 2. stupně základních škol na vybrané aspekty výuky etické výchovy“* (viz s. 7). V úvodu dále upozorňuje na rozdílné postavení etické výchovy v kurikulu základního vzdělávání v obou zemích.

Formulaci cílů pro tři celky práce pak věnuje samostatnou kapitolu, ze kterých vyplývají konkrétní úkoly. Autorka přitom specifikuje a zpřehledňuje nároky na postup při realizaci svého záměru, vymezuje kritéria identifikace problematiky etické výchovy a na uvedené bázi vytváří konceptuálně-metodická východiska empirického výzkumu. Tímto podává dostatečný vstupní vhled do tematiky posuzované disertační práce.

Lze jednoznačně konstatovat, že práce zcela odpovídá zvolenému tématu, které je vyjádřeno již v jejím názvu.

Přínos disertační práce pro pedagogiku je - jak v její teoretické, tak empirické části zcela jednoznačný.

Struktura práce

Formální stránka disertace

Autorka Mgr. Jaroslava Kunstová předložila rozsáhlou disertační práci o 234 stranách textu včetně seznamu literatury a dalších 30 stran příloh. Bibliografie obsahuje 332 odkazů na české i zahraniční knižní a internetové zdroje, jejich zápisem autorka dodržuje platnou mezinárodní normu. Citace jsou uváděny průběžně v textu, poznámky pod čarou v počtu 129. Práce dále zahrnuje 29 tabulek, 18 grafů a 4 obrázky.

Disertace sestává ze tří celků, které jsou dále členěny do třinácti kapitol, na které navazuje shrnutí a diskuse, zhodnocení disertační práce, závěr, přehled literatury a tři přílohy. První až čtvrtá kapitola přináší do prvního celku s názvem: *Teoretická východiska – etika a etická výchova* a jsou zaměřeny na vymezení problematiky včetně základních pojmů, zatímco kapitoly pátá až osmá, patřící do druhého celku s názvem: *Konceptuálně - metodologická východiska – kurikulum etické výchovy* charakterizují kutikulární dokumenty obou zemí. Třetí celek: *Empirický výzkum – realizace etické výchovy na 2. stupni ZŠ v ČR a SR* podává přehled o průběhu a výsledcích empirického výzkumu v deváté až třinácté kapitole.

Vnitřní struktura předložené práce a koncepční uvažování autorky od stanovení cílů k jejich realizaci je proporcionálně vyvážená. Rovněž z hlediska formální, jazykové a grafické úpravy je práce velmi přehledná.

Obsahová stránka práce

Vnitřní uspořádání disertační práce je logicky správné, text kapitol je v souladu s jejich názvy. Autorka zařadila klasické okruhy témat očekávatelné v koncepci práce daného typu. Neschází proto vymezení zkoumané problematiky prostřednictvím základních pojmů, za které považuje: etiku, morálku, hodnotu, prosociálnost a z nich odvozená adjektiva v souvislosti s výchovou. Přičemž správně upozorňuje na složitost vymezení uvedených pojmů vzhledem k nejednotnosti interpretace autorů v rámci různých vědních disciplín, a to jednak v souvislosti s historickým vývojem pojmů a také společenských a individuálních potřeb jednotlivce. I přesto se autorce podařilo podat dostupné definiční vymezení sledovaných pojmů především v obsahovém a vztahovém aspektu, což je nezbytné vzhledem k závažnosti tématu, zakotveného ve výchově, která směřuje k integraci mravních stránek osobnosti a

utváření hodnotové orientace žáků. V logické posloupnosti obsahu práce se Mgr. Kunstová ve druhé kapitole poměrně podrobně zabývá determinací výchovy k prosociálnosti podle projektu španělského psychologa a pedagoga Roberta Roche Olivara. Výchova k prosociálnosti odráží poznatky humanistické psychologie, která zdůrazňuje existenciální podstatu člověka jako bytosti žijící a uspokojující potřeby v sociálním prostředí. Uvedený projekt se stal východiskem slovenské koncepce předmětu etická výchova, jehož adaptaci pro slovenské podmínky provedl tým odborníků v čele s Ladislavem Lenzem. V závěru zdařilé kapitoly cituje autorka názory odborníků na vztah psychologické a pedagogické koncepce etické výchovy a na šíři synkreze složek etické výchovy. **Při obhajobě by bylo zajímavé, aby autorka podrobněji vysvětlila význam kooperace psychologie a pedagogiky pro optimální ukotvení etické výchovy v edukaci žáků.**

Třetí kapitola je zaměřena na aktuální stav výuky etické výchovy v českém a slovenském vzdělávacím systému. Autorka považovala (správně) za nezbytné, provést stručný historický exkurz a potvrdila, že v průběhu první republiky byla etická či mravní výchova součástí předmětu občanská výchova, která byla zavedena do škol jako povinný samostatný předmět v důsledku tzv. Malého školského zákona v roce 1922. Dále se zabývá změnou podstaty výuky občanské výchovy po nástupu komunistů k moci, kdy se stává ideologickým nástrojem k indoktrinaci žáků a mládeže. Polistopadové období přineslo odideologizování předmětu občanská výchova, ale jeho koncepce nadále zůstává jako multidisciplinární předmět, zahrnující mimo jiné i etickou výchovu. Po rozdělení republiky se pojetí etické výchovy v obou nově vzniklých zemích pod vlivem sociálního a politického klimatu odlišuje. Autorka provádí detailní analýzu koncepce etické výchovy na Slovensku a také upozorňuje na negativní faktory, se kterými se nový vyučovací předmět při implementaci setkal. **Mgr. Kunstovou prosím, aby při obhajobě kritická či negativní stanoviska stručně specifikovala.**

Podmínky etické výchovy v českém vzdělávacím prostředí mají, jak autorka správně konstatuje, dlouhodobě a tradičně znaky implicitního předmětu, to znamená, že obsah etické výchovy je součástí jiných předmětů. V poslední době se na některých školách objevuje etická výchova jako nepovinný předmět a tudíž nese znaky předmětu explicitního.

Je potřeba ocenit autorčin pohled na problematiku prostřednictvím mnoha autorů, které vždy ještě v závěru kapitoly jmenovitě představuje.

Teoretickou část chápu jako východisko dalších autorčiných postupů, proto jsem se jí podrobně zabývala a hodnotím ji jako velmi zdařilou a přínosnou pro interesujícího se čtenáře z odborných kruhů.

Druhá část je konceptuálně zaměřená a autorka provádí srovnávací obsahovou analýzu kurikulárních dokumentů podle Beredayova modelu. Je důležité, že upozorňuje a podává výběrový přehled výzkumů, zaměřených na etickou a hodnotovou výchovu v českém a slovenském edukačním prostředí. Obsahové analýze z pohledu nároků etické výchovy podrobuje Rámcový vzdělávací plán základního vzdělávání a v závěru subkap. 8.1.2 konstatuje (s. 93), že nejvíc etickou a hodnotovou výchovu reflektují průřezová témata, která však „nelze považovat za ekvivalentní náhradu etické výchovy“

Stejně pozorně postupuje při charakteristice slovenských kurikulárních dokumentů s tím rozdílem, že zde je etická výchova zařazena jako vyučovací předmět s časovou dotací jedné vyučovací hodiny za týden v každém ročníku 2. stupně ZŠ.

V závěru druhého celku Mgr. Kunstová konstatuje, že na základě srovnávací teoretické obsahové analýzy je etická problematika zakotvena v kurikulu obou porovnávaných zemí, avšak rozdílných koncepčních variantách.

Kladně lze kvitovat vlastní výzkumný projekt, svým způsobem ojedinělý, který je obsahem třetí části práce. Na základě kvantitativní obsahové analýzy srovnává autorka zakotvení témat klíčových pojmů (etické výchovy) v kurikulárních dokumentech obou národních systémů, dále porovnává názory českých a slovenských učitelů na výuku etické výchovy a jako doplňující šetření provádí analýzu výpovědí tří vybraných slovenských učitelů etické výchovy. Ve zhodnocení výsledků výzkumu autorka konstatuje, že se, i přes promyšlené postupy, jevíly některé části jako problematické. **Může toto konstatování autorka při obhajobě podrobněji vysvětlit?**

Otázky k obhajobě

1. Vysvětlíte blíže svůj názor na možnosti zkvalitnění výuky etické výchovy v české základní škole (viz závěrečná věta s. 212).
2. Je, podle vás, potřeba učitele v dalším vzdělávání připravovat na výuku předmětu etická výchova? Jak je tato situace řešena na Slovensku?

Závěr

Mgr. **Jaroslava KUNSTOVÁ** ve své disertační práci **prokázala** schopnost samostatné tvůrčí práce v oboru.

Disertační práce jednoznačně **splňuje** požadavky standardně kladené na disertační práce.

Z uvedených důvodů **doporučuji** její obhajobu.

V Olomouci 10. 7. 2015

Doc. PaedDr. Marcela Musilová, Ph.D.